

קופליה

מאת מיכאל איזנשטדט

מימים ימימה התקנא האמן ביציר כפיו - פיגמליון לא היה מסוגל להסתפק בגלתאה שעיצב להפליא ורצה כי תקום לתחיה, וכך היה; גיפטו ביקש כי פינקיו שלו יקום לתחיה וכך קרה, וקופליוס שאף כי קופליה שלו תרקוד לפניו. האמן תמיד רצה לחקות את מלאכת הבריאה וכך אנו פוגשים אינספור אמנים המנסים לעצב דמויות חיות לפי ראות עיניהם, במיתולוגיות רבות וביצירות אמנות. מעניין לציין שברוב המקרים האמן הוא גבר והיצירה אשה. כלומר, יש כאן מעין חזרה על מעשה הבריאה, אבל במקום שהאל יפיל תרדמה על אדם ויקח ממנו צלע שתהפוך לבת זוג, יוצר האדם-האמן את אשת חלומותיו בלי לאבד שיערה משערות ראשו. היצירה היא פרי דמיון שהופך במהרה למציאות אלא שלא תמיד קל להתמודד עימה ולעיתים היא מפחידה למדי.

כל אמן באשר הוא הוא פיגמליון השואף לראות את יציר כפיו קורם עור וגידים, אולם

הצייר נאלץ להסתפק בציור התלוי על הקיר, הפסל בפסל העומד לו במקומו והסופר בדפים עליהם רשומות המלים שחיבר, ורק המחזאי זוכה לראות את יציר כפיו חי ונושם. אמנם לא כישות עצמאית, אבל - בזכות אמן אחר, שגם בו יש פיגמליוניות מסוימת - בכל זאת כישות חיה. והברית הזו בין האמן היוצר לאמן המבצע היא במובנים רבים עיקרו של הבאלט "קופליה", אשר בוצע לראשונה בפריס ב-1870.

הסיפור לכאורה פשוט ביותר: בחור צעיר אוהב בחורה צעירה ויפה עד שהוא רואה בחורה יפה עוד יותר וכהרף עין שוכח את אוהבתו. האהובה אינה מוותרת ומשיבה מלחמה שיערה. בסיומו של דבר היא הודפת מדרכה את היריבה וזוכה מחדש באהובה. אלא שהיריבה במקרה זה אינה בשר ודם אלא בובה, יצירת אמנות שבמקרה זה אינה זוכה להפוך לבשר ודם.

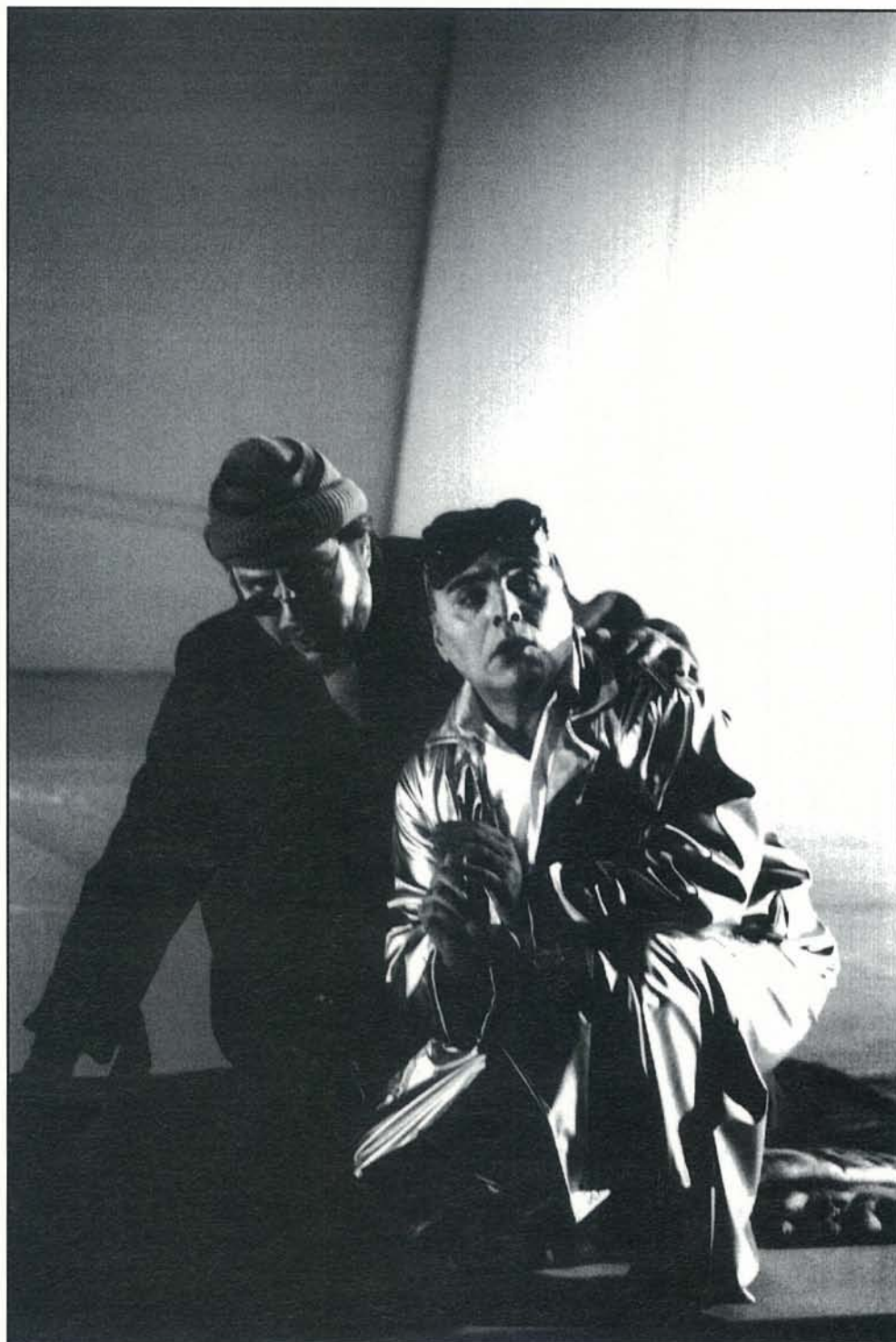
העלילה של "קופליה" מבוססת על "איש החול" מאת א.ת.א. הופמן, אחת הדמויות המרתקות ביותר של הרומנטיקה הגרמנית,

משכיל שהתפרסם בעיקר בשל כתיבתו הספרותית, אך גם הלחין אופרות חשובות (שהיום כמעט ואינן מבוצעות). לאלמותיות זכה הופמן דווקא לא ישירות בזכות יצירותיו אלא הודות למלחין היהודי זאק אופנבך והאופרה שכתב סביב דמותו ויצירתו - "סיפורי הופמן".

"איש החול" הפך גם לאופרה וההשוואה בין הבובה על במת האופרה לבובה על במת הבאלט מאלפת, ומלמדת הרבה על ההבדל בין אופנבך לבין מחבר המוסיקה ל"קופליה", דליב ובין האופרה "סיפורי הופמן" לבאלט "קופליה". אופנבך קרוב הרבה יותר להופמן והוא יצר סיפור שופע סרקזם ומקבריות. דליב חיבר מוסיקה לבאלט עם לא מעט רגעי חרדה אך עם סוף טוב מובהק ובעיקרו של דבר עליו, וכך הרחיק עצמו פירואטים רבים מהופמן (שהגיע לבמת הבאלט הקלאסי גם בזכות סיפור אחר משלו - "מפצח האגוזים").

"קופליה", כור: מאגי מארן, בלט האופרה של ליאון
"COPELIA", CHOR.: MAGUY MARIN, LYON OPERA BALLET

"סיפורי הופמן", מאת ז'אק אופנבאך

במוי: דיויד אולדן, האופרה הישראלית החדשה, 1994

צילום: הרמתי

"LES CONTES D'HOFFMANN", BY JACQUES OFFENBACH

DIRECTOR: DAVID ALDEN, THE NEW ISRAELI OPERA, 1994

PHOTO: HARMATY

באופרה אנו פוגשים ממציא בשם ספלנצני שיצר בובה מכנית מופלאה העונה לשם אולימפיה. הבובה יודעת לרקוד ולשיר והיא מדהימה את כל אורחי הממציא. רק דבר אחד לא הצליח ספלנצני להעניק ל"בתו", כפי שהוא מכנה את אולימפיה, וזה עיניים. את אלה היא קיבלה מקופליוס שמאוחר יותר עוקר אותן וקורע אותה לגזרים. ידידו המפוקפק של הממציא, קופליוס, מוכר לבן דמותו האופראית של הופמן משקפיים שהופכים בעיניו את הבובה ליצור חי (היום אנחנו מכירים את הפעלול - הרבה סרטים תלת ממדיים אפשר לחוות בעוצמתם האמיתית רק אחרי שמרכיבים משקפיים מיוחדים). כך, במסיבה אצל ספלנצני כל האורחים רואים באולימפיה בובה מופלאה ותו לא, אך הופמן, משקפי הפלא לעיניו, רואה בה אשה בשר ודם. הטרגדיה שלו היא אי יכולתו להבחין בין מציאות לדמיון. הוא אינו מסוגל להכיר באשליה ולהתעורר ממנה, וכך הוא חווה את ה"ירצח הברברי" של אולימפיה כאילו היה אמת ונדון לנדוד מאהובה לאהובה ללא קץ ותכלית. הופמן הוא אמן מיוסר המחפש את המוזה שלו, את האשה שהוא יוכל להחיות ולהפוך לבת לווייה שתפרה את האמן שבו.

אצל דליב אין גיבור דרמטי והעלילה מתרכזת דווקא בגיבורה, סוונילדה שמה. סוונילדה אוהבת את פרנץ אך הוא מסתנוור מיופיה של קופליה, בתו של קופליוס. בבאלט קופליוס הוא ממציא דומה לספלנצני אך אדם הרבה יותר נינוח ופחות סרקסטי. קופליוס של הבאלט יצר הרבה בובות המסוגלות לרקוד. פרנץ לא רואה את קופליה מקרוב כמו שהופמן ראה את אולימפיה וגם אין לו משקפי פלא. הוא מביט בה מבעד לחלון ומתאהב בהרף מבט. סוונילדה רותחת מזעם ומתגנבת לראות מי היא יריבתה המוזרה, וכאשר היא רואה שזו בובה היא נרגעת אך אינה מסתלקת. נהפוך הוא - סוונילדה תופסת את מקומה של קופליה וכמו מממשת עבור קופליוס את חלומה של כל אמן - לראות את יציר כפיו קם לתחיה. אבל קופליוס, הנדהם והמוקסם כאחד, אינו נהנה מהעצמאות היתרה שקופליה לוקחת לעצמה. הוא נבהל מהרעיון שלרגע נראה מפתה כל כך. הוא מעדיף את קופליה שלו כשהיא בשליטתו. הוא אינו רוצה לראות את הגולם קם על יוצרו, ולא מבין שהתחלפו היוצרות - שהוא הגולם וסוונילדה היוצרת. כמו פרופסור היגינס של ג'ורג' ברנרד שאו, גם קופליוס מעדיף אשה שהוא יכול למשוך בחוטים המניעים אותה ולעצבה כראות עיניו. כאשר הגולם מנסה לקום על יוצרו האיום רב מדי ואולי, מבחינת קופליוס, לא כל כך שווה את הסיכון.

האם סוונילדה הרוקדת את קופליה היא עדיין סוונילדה, או שהיא הופכת באותו רגע לקופליה? האם היא אמן מבצע או גם יוצרת משהו חדש משלה? לשאלות אלה אין תשובות ברורות וכל צופה, כמו גם כל רקדנית וכל כוריאוגרף, יתן להן תשובות משלו. כאן טמון היופי האמיתי של "קופליה"

יכולה להיראות כבת תמותה? ומה לגבי סוונילדה? מצד אחד זו עלמה נחושה ביותר שאינה מוכנה לוותר על הגבר שהיא אוהבת, גם כאשר הוא רועה בשדות זרים, אבל היא מעניינת יותר כשהיא מגלמת את דמותה של קופליה, וכאן נשאלת השאלה המרכזית - האם סוונילדה הרוקדת את קופליה היא עדיין סוונילדה, או שהיא הופכת באותו רגע לקופליה? האם היא אמן מבצע או גם יוצרת משהו חדש משלה? לשאלות אלה אין תשובות ברורות וכל צופה, כמו גם כל רקדנית וכל

אבל סופו של הבאלט טוב - פרנץ שב לזרועותיה של סוונילדה וקופליוס מבין כי הצעירים פשוט סידרו אותו. סוף טוב? בהחלט, אם נקשיב למוסיקה ונקבל את הסיפור כפשוטו. אבל עיון מעמיק יותר בדמויות ובמערכת היחסים ביניהן יכול לגלות גם סיפור שונה לגמרי. מיהו הגבר המוכן בן רגע לוותר על אהובתו ולהחליפה באחרת? ובמי, בבובה? האם הוא כל כך מסונוור מהיופי המלאכותי עד שאינו מסוגל לראות את האמת, או האם יצירתו של קופליוס מציאותית כל כך שהיא

כוריאוגרף, יתן להן תשובות משלו. כאן טמון היופי האמיתי של "קופליה".

במובנים רבים סוויילדה/קופליה דומה לאודט/אודיל מ"אגם הברבורים". בשני המקרים מדובר בשתי פניה של חווה, באשה אוהבת מצד אחד וביצור דמיוני המונע על ידי כוחות נסתרים מצד שני. סוויילדה עצמה היא שילוב של אודט האוהבת ואודיל ההורסת וגם בקופליה ניתן למצוא אולי מעט משתי הדמויות.

הדמיון בין "קופליה" לבאלטים הרוסיים הקלאסיים אינו רב במיוחד. זה תוצר של פריס בחצי השני של המאה ה-19, באלט קליל וחביב שחסר מעט מהדרמה שאנו פוגשים אצל צ'ייקובסקי ופרוקופייב. מבחינה מוסיקלית אין ספק כי דליב, שנחשב למלחין מוכשר ביותר והיה אהוב בזמנו, אינו גדול הכותבים לבמה, והאזנה למוסיקה של "קופליה" כשלעצמה זו חוויה משעממת למדי. היא חסרה את הכוח שיש לבאלטים הגדולים של צ'ייקובסקי למשל. יש ב"קופליה" חן ותום אבל לא הרבה מעבר לכך, ולבאלט הפריסאי זה בדיוק מה שהיה נחוץ וזה מה שהביא להצלחה המסחררת של הבאלט. לא עוד באלט טרגי כמו "ג'יזל" (שהולחן על ידי מורו של דליב, אדולף אדם) אלא משהו קליל, שעשוע לא מזיק לערב קיץ בהיר, דיברטימנטו שיש בו חן משלו.

יוצרים בני הזמן מבקשים להאיר את קופליה באור חדש, עכשווי יותר. מאגי מארן, למשל, אחת היוצרות המרתקות בעולם הבאלט של היום, יצרה "קופליה" משלה עבור באלט האופרה של ליון (בית אופרה הידוע בהפקות המודרניות המרתקות שהוא מעלה), רחוקה שנות אור מהיצירה המקורית. מארן קרובה הרבה יותר באופיה להופמן מאשר לדליב. היא אינה מעלה סיפור מתקתק נוטף סכרין, אלא ההיפך - היא משתמשת בסיפור קופליה כדי לשאול את כל השאלות שמעסיקות אמנים על אודות הקשר בין מציאות ואשליה, בין האמן ויצירתו. היא יוצרת מעין "סיפורי הופמן" בתוך המסגרת של "קופליה", ובכך ייחודה. הבמה שלה מלאה, לעיתים גדושה מדי, אבל הכוריאוגרפית אינה מרפה מאיתנו לרגע. היא דורשת מאיתנו ללכת בעקבותיה אל מעבר לגודש הוויזואלי ולצאת למסע על כנפי הדמיון אל נבכי נפשו של האמן, למסע לגלות איך נוצרת יצירת אמנות ואם יכולה להיות ליצירה ישות משלה. מארן בוחנת מחדש את הגבולות בין מציאות לאשליה, בין הדמיון לאמת, ביצירה מהפנטת ביותר. בנובמבר ש.ז. נוכל כולנו לבחון איך בדיוק היא עושה זאת במשכן לאמנויות הבמה בתל אביב.

על אותה במה חודש אחר כך ניתן יהיה לחזות בקופליה האופראית, באולימפיה של אופנבך והופמן, בהפקת האופרה הישראלית החדשה, בבימוי המבריק של דייוויד אולדן. הדמיון בין עבודתו של אולדן לעבודתה של מארן מדהים. שניהם יוצרים בני זמננו המתעניינים בכאן ובעכשיו ומצליחים להביא את אמנותם לכלל שלמות באמצעות יצירה שהיא מעבר למקור. כלומר, גם הם הופכים לפיגמליון. האמן היוצר הוא גם פיגמליון וגם גלתאה, והחוט הדק בין דמיון למציאות נעלם כלא היה כאשר אנו

חוזים ביצירת אמנות גדולה, ו"קופליה" של מארן ו"סיפורי הופמן" של אולדן הן יצירות מופת ושוויות עצמאיות הרבה יותר מיצירותיהם של דליב ואופנבך.

דונה של מאגי מארן לנאלט

בראשית שנות השמונים, ביום חורף גשום, שהיתי בבריסל בירת בלגיה, על מנת לחזות בהצגת בכורה של "באלט המאה העשרים", שניהל מוריס בז'אר. באירוע החגיגי ניגש אלי דניאל אמבש, רקדן ישראלי שהופיע שנים רבות בלהקת בת-דור ומשם הגיע ללהקתו של בז'אר, ושאל אותי אם יהיה לי למחרת פנאי לבוא לחזרה של מופע שהוא וחברתו (היום אשתו ואם בנו) מאגי מארן מכינים.

כמובן הסכמתי ברצון, כי הסקרנות לראות עבודה של יוצרים צעירים ובלתי מוכרים היא בעיני מהתענוגות האמיתיים של מבקר מחול. אולי אגלה משהו שאיש עוד לא התייחס אליו, איזה כשרון מבלבל שאיש לא הבחין בו לפני.

נסענו ברחובות מושלגים באזור ישן של בריסל, טיפסנו חמש קומות במדרגות תלולות והגענו לדירה מוזנחת. זה היה חדר החזרות ועבדו בו חמישה אמנים, רובם בוגרי בית-הספר Mudra, שבז'אר ניהל אז. מארן ניהלה את החזרה וגם שרה ורקדה להפליא. היא היתה אז כבת 21, שנה קודם לכן הצטרפה לבאלט המאה העשרים והכל ניבאו לה עתיד מזהיר על הבימה. היא פנתה לבסוף לכוריאוגרפיה, אם כי במסגרת הלהקה העצמאית שלה ושל דניאל היא גם רקדה. כל זה התרחש לפני שגל המחול המודרני פרץ והציף את בלגיה השמרנית, שעד אז ידעה למעשה רק באלט, בעיקר בסגנון מוריס בז'אר ולהקות באלט של אזור פלנדריה וואלוני.

המופע שבחזרותו צפיתי אז היה הראשון של להקה שלימים הפכה ל-Theatre d'Arche (תיאטרון תיבת-נוח), והוא היה בנוי בסגנון,

שהיה אז חדשני, של תיאטרון-מחול טיפוסי - צירוף של מחול, משחק ומוסיקה, קצת סוריאליסטי ומנוסח במטרות פיוטיות.

מקץ שנים מעטות עברה הלהקה לצרפת, מולדתה של מאגי מארן, וזכתה למוניטין. בייחוד הצליחה מארן ביצירה "May B", מופע על פליטים ברוח מחזות האבסורד של סמואל בקט, שאיתו הופיעה גם במסגרת פסטיבל ישראל.

מפנה מפתיע חל בקריירה של מאגי מארן כשהסכימה ליצור עבור באלט האופרה של ליון גרסה משלה ל"סינדרלה" (גם יצירה זו בוצעה בישראל). הנושא המסורתי עוצב כאילו הדמויות הן בובות חמודות, והבימה נצנצה בשלל נוריות חשמל זעירות, שתחמו את חלקי התפאורה. אחרי הפקה זו היא הפכה לכוריאוגרפית ידועה באירופה.

יצירה לא פחות מוכרת של מארן היא "באלט האנשים השמנים" שיצרה עבור הבאלט הלאומי ההולנדי. זה מחול משעשע שבו כל הרקדנים רוקדים כשהם עטויים חומר ספוגי ונוצר ניגוד משעשע מאוד בין תנועתם הקלילה לבין מראה ה"שמן".

מארן המשיכה את הקשר עם באלט האופרה של ליון, ועיסוקה ב"קופליה" הוא המשך הקו היצירתי שלה ב"לכלוכית". גם הפעם מדובר בבובות מכניות, האמצעי שבעזרתו עיצבה את גרסתה לסיפור המוכר על סינדרלה, אחיותיה החורגות והנסיך יפה התואר.

ג'ורא מנור

"קופליה", כור: מאגי מארן, בלט האופרה של ליון
"COPELIA", CHOR.: MAGUY MARIN, LYON OPERA BALLET

